

LUND UNIVERSITY

Lexikal verbsemantik i tre dimensioner

Holm, Lisa

Published in:
Nordiska studier i lexikografi 16

2023

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Holm, L. (2023). Lexikal verbsemantik i tre dimensioner. I L. Holmer, G. Horn, H. Landqvist, P. Nilsson, E. Nordgren, & E. Sköldberg (Red.), *Nordiska studier i lexikografi 16: Rapport från 16:e konferensen om lexikografi i Norden. Lund 27–29 april 2022* (s. 13–40). (Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi; Vol. 17). Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
CC BY-NC

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Nordiska studier i lexikografi

16

Rapport från
16:e konferensen om lexikografi i Norden
Lund 27–29 april 2022

REDIGERAD AV

Louise Holmer
Greta Horn
Hans Landqvist
Pär Nilsson
Eva Nordgren
Emma Sköldberg

Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi
Skrift nr 17
i samarbete med Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning

Lexikal verbsemantik i tre dimensioner

Lisa Holm

This article suggests a model for lexical verb semantics that unifies Halliday's model for transitivity with Langacker's concept of base and profile and also with a model for situation type (cf. Smith 1997). It is claimed that verbs adhere to one of four macro domains: the material, the social, the mental or the relational domain. Within these domains there are numerous types of verbs, such as motion verbs, production verbs and speech act verbs. Verbs with the same base or micro domain differ in lexical profile. The Swedish counterparts to *stab* and *kill* belong to a domain of "violence afflicted to human beings"; here *kill* is a transitional verb while *stab* is instrumental. It is argued that among material verbs there are both verbs with material profiles, such as manner verbs, and verbs with other types of profiles. Verbs like *run*, *laugh* and *shiver* describe how a referent is involved in some specific physical constellation. Activities like *work*, *play* and *cook* are also performed by human bodies; still these verbs don't indicate exactly how the body is involved. You can work, play or cook in many different ways. When it comes to situation type it is suggested that there are three main lexical types (state verbs, process verbs and transitional verbs) in Swedish, which in different constructions of the verb phrase can express the major situation types: state, activity, accomplishment, achievement and semelfactive. Finally some aspects of role semantics are considered.

KEYWORDS: verb semantics, lexical profile, situation type, role semantics

1. Inledning

Att beskriva verb i en ordbok är en erkänt svår uppgift, särskilt om det rör sig om något av de polysema verb som språket är så rikt på. För lexikografen är det omöjligt att ha en strikt teoretisk infallsvinkel på en sådan uppgift. Det handlar istället om att urskilja huvudbetydelser och underbetydelser, som betingas av verbets konstruktionssätt och kontext, och presentera dem så stringent och brukarvänligt som möjligt. Det räcker att titta i *Svensk ordbok* (SO) eller *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) på verb som *driva*, *luta* och *riva* – inget av dem svenska språkets mest polysema verb – för att inse att verbsemantik är ett myller. Min avsikt

med denna artikel är därför inte att erbjuda en modell för lexikografisk beskrivning av verb. Syftet är istället att sätta in verbens lexikala semantik i ett teoretiskt sammanhang. Förhoppningen är att beskrivningen ska vara användbar som ett sätt att tänka kring verb också för en lexikograf. Perspektivet här är generellt och utgår från basala verb som inte analyseras på djupet. Det jag försöker göra är att förena tre teoretiska ingångar till verbetydelse: lexikal typ, aktionsart och semantiska roller. Mest fokus läggs på lexikal typ och, i förlängningen av denna, lexikal profil.

2. Några utgångspunkter

Verbets uppgift i språket är att ange konstellationer och deras olika konstruktionssätt hänger ihop med det. Alltså är syntax och semantik respektive verbsemantik och satssemantik oskiljaktiga. Ändå talar jag här så renodlat som möjligt om semantik och fokuserar på de delar av betydelsen som ligger i eller närmast själva verbet. Jag föreslår följande schematisering av den samlade semantiken kring verb:

<i>Den lexikala semantiken (verb och verbfras)</i>
lexikal typ
valens och semantiska roller
aktionsart
<i>Den finita semantiken (satsen)</i>
aspekt
modus
tempus

FIGUR 1. Verbsemantikens olika nivåer.

Lexikal typ handlar om vilken sorts erfarenhetsmässigt innehåll ett enskilt verb bidrar med. Valens och roller handlar om vilket eller vilka konstruktionsscheman ett verb har, syntaktiskt och semantiskt. Aktionsart handlar om vilka temporal egenskaper verb och verbfraser uppvisar. Relationen mellan aktionsart och aspekt är i ett språk som svenska, som saknar morfologisk aspekt, ytterst svårfångad, men eftersom jag här enbart talar om lexikal typ, aktionsart och semantiska roller utgör det inget problem.

Verb kan ha mycket generell betydelse (som *ha* och *bli*) eller mycket specifik (som *friter* och *sauter*) och allt däremellan. Olika verb zoomar in på verkligheten i olika grad. Verbens rikliga polysemi hänger sannolikt ihop med både deras grundläggande relationella betydelse och hur pass generella eller specifika de är. Riktigt specifika verb är normalt inte så polysema.

Fyra termer som behövs för att tala om verbsemantik hämtar vi från *Svenska Akademiens grammatik* (SAG 1999): aktion, aktant, animat och inanimat. En aktion är det som ett verb utpekar, t.ex. en handling, en händelse, en process, ett tillstånd eller en relation, alltså något som finns i den verklighet talaren refererar till. En aktant är en referent som har en semantisk roll i förhållande till aktionen. Referenter kan vara animata (levande varelser med förnuft, vilja, känsla) eller inanimata (referenter som inte förutsätts utrustade med förnuft, vilja, känsla). I exemplet *Anna hämtade boken* anger verbet själva kärnan i aktionen 'att hämta något', och nominalfraserna utpekar aktanter som har semantiska roller i förhållande till aktionen, i det här fallet en animat aktant, 'Anna', som utsätter en inanimat aktant, 'boken', för en aktion.

3. Lexikal typ på mellan- och makronivå

I olika sammanhang används etiketter för semantiska grupper av verb, t.ex. rörelseverb (*cykla, springa, åka*); placeringsverb (*lägga, ställa, sätta*); positionsverb (*ligga, sitta, stå*); instrumentverb (*dammsuga, kamma, skära*); väderverb (*hagla, snöa, åska*); produktionsverb (*baka, bygga, skriva*); sägeverb (*berätta, fråga, säga*); perceptionsverb (*höra, märka, se*) etc. Sådana etiketter visar att grupper av verb hänger ihop semantiskt men påvisar också en beskrivningsmässig mellannivå av lexikala fält med besläktade verb som vi behöver kunna urskilja. Ändå finns det, vad jag vet, inte någon uttömmande taxonomi över verbtyper på denna nivå för svenska verb, och SAG fastslår inga sådana termer. Likväl finns det värdefulla studier kring några av dem, t.ex. Jakobsson (1996), Viberg (2008) och Kinn et al. (2018).

För att hantera verblexemen mera generellt behöver man också en översiktskarta, dvs. lexikala typer på makronivå. En sådan översikt finns i SAG (kap. 7 (Verb), § 11). En liknande modell finns inom den systemisk-funktionella grammatiken (SFG), för engelskans del i Halliday & Matthiessen

(2014) *Introduction to Functional grammar* (kap. 5) och för svenskans del i Holmberg & Karlsson (2006) *Grammatik med betydelse* (kap. 4). Själv har jag kommit fram till en likartad grovskiss genom att göra aktionsartsanalys på drygt 200 centrala svenska verb (Holm u.å.). Beroende på vilka likheter och skillnader mellan olika verbtyper man vill betona eller bortse ifrån kan man teckna kartan på olika sätt. Min version ges i figur 2. (Termmässigt ansluter jag här främst till SFG.)

I. Det materiella fältet	<i>gräva, rusa, snöa</i>
II. Det sociala fältet	<i>berätta, uppfostra, överlämna</i>
III. Det mentala fältet	<i>förakta, förvänta, inbilla sig</i>
IV. Det relationella fältet	<i>vara, utgöra, äga</i>

FIGUR 2. Verbala betydelsefält på makronivå.

Verben i det materiella fältet används för att beskriva vad som sker i den fysiska världen, både av sig själv och för att människor agerar i den: *fladdra, glufsa, guppa, hosta, hämta, krokna, regna, skriva, springa, städa*. En stor andel av verben i det materiella fältet är typiska mänskoverb, men här finns också djur-, natur- och fysikverb m.fl. Barn lär sig materiella verb först och bygger upp sin grammatik kring dem (jfr Christensen 2010). Man kan våga anta att det prototypiska verbet är ett materiellt verb. Verben i det sociala fältet handlar om vårt sociala agerande och kommunicerande: *ge, hjälpa, leka, samarbeta, trösta; avslöja, nominera, ropa, säga, viga*. Verben i det mentala fältet beskriver vad som äger rum inom oss, tänkande och kännande: *gilla, hata, mena, tro, tycka, tänka, veta, älska*. Verben i de sociala och mentala fälten är förstås utpräglade mänskoverb. Verben i det relationella fältet används för att beskriva världen mera objektivt, utan människokroppen som utgångspunkt, med olika egenskaper, etiketter och relationer: *bestå av, beteckna, bli, dominera, ha, heta, likna, tåla*.

Inom alla makrofält finns undergrupper av olika typer (jfr etiketterna ovan), men bara det sociala fältet sönderfaller tydligt i två delar: 1) socialt handlande och 2) språklig kommunikation. Verbet *ge ngn ngt* är centralt i den första gruppen och *säga ngn ngt* i den andra. Verb för socialt handlande har annars många likheter med materiella verb, men de bör urskiljas som egen grupp för att de utgör en stor och kommunikativt viktig grupp.

Verb för språklig kommunikation har många likheter med mentala verb, bland annat för att både sägeverb och mentala verb kan ta *att*-sats: *Hon {påstod/förmodade} att han ljög.*

Grovindelningen tar inte hänsyn till metaforik, men många verb från makrofält I och II fungerar relationellt i metaforisk användning, t.ex. *Vägen går till Malmö.* Den tar heller inte hänsyn till annan polysemi utan försöker utgå ifrån den mest prototypiska och basala användningen av varje verb. Indelningen låtsas inte heller om några gränsfall, även om sådana finns mellan alla fält, och inom varje fält finns det mer eller mindre prototypiska medlemmar.

Även om det inte går att dra några skarpa gränser är indelningen meningsfull. Den är ett kraftfullt verktyg vid textanalys, och man behöver sällan göra fullständig processanalys i SFG:s bemärkelse för att få ett bra grepp om en text. Det räcker ofta att konstatera vilka verbtyper som finns i texten och vilka som dominerar. Texter som har ett stort inslag av materiella verb är vanligen berättande. Texter som domineras av relationella verb är beskrivande och utredande. Det är stor skillnad på texter med och utan sägeverb, eftersom sådana öppnar för fler röster än avsändarens. Mentala verb låter läsaren överskrida gränsen mellan yttre och inre och är därför så gott som otänkbara i texter som eftersträvar objektivitet.

4. Aktionsart

En dimension av verbens semantik som bara i viss mån följer de lexikala makrofälten är aktionsart. Aktionsart är en uppsättning temporala grundmönster som verb och verbfraser kan uttrycka. Exakt vilken status dessa mönster har är oklart, men de påverkar vilka hjälpverb och adverbial olika verbfraser kan kombineras med och avgör hur vi tolkar sätser temporalt. I litteraturen finns en rik uppsättning aktionsartsmodeller, som betonar olika saker, ofta beroende på vad de ska användas till. Gemensamt för de allra flesta är att de förhåller sig till Vendlers klassiska artikel från 1957 ("Verbs and times"). Något av en standardmodell finns hos Smith (1997) *The Parameter of Aspect*, och det är den jag utgår ifrån här, se figur 3. En tidig svensk version av modellen finns i Christensen (1995); i stort sett samma modell återfinns i SAG kap. 33 (Aktionsarter), även

om de termer jag använder här avviker något från SAG:s.¹ I Croft (2012) sätts modellen in i ett konstruktionsgrammatiskt och kognitivt semantiskt ramverk. Sasse (2002:263) efterlyser i sin ”state-of-the-art”-artikel en modell som tar itu med verbens lexikala roll: ”An urgent desideratum is the investigation of the role of the lexicon, in particular the subcategorization of situation types. It has become clear that Vendler classes do not suffice.” I denna artikel försöker jag ta itu med just detta på en principiell nivå.

Smith (1997)	Svenska termer
State	Tillstånd
Activity	Process
Accomplishment	Gränsrelaterad process
Achievement	Tillståndsovergång
Semelfactive	Semelfaktiv

FIGUR 3. En aktionsartsmodell.

Tillstånd är statiska aktioner som inte händer utan bara är eller föreligger: ’ha långt hår’, ’heta Pia’, ’vara arg’, ’äga en cykel’. Processer är dynamiska aktioner; något händer och aktionen är ofta tydligt uppbyggd av olika moment eller steg, mest typiskt sådant som ’andas’, ’plaska’, ’prata’, ’ringla’, ’stappla’, ’studsar runt’. Processer kan bestämmas av tidsadverbial för varaktighet, som *i tio minuter* (SAG kap. 20 (Verbfraser: adverbial), §104). Processer kan vara gränsrelaterade, t.ex. ’simsa till stranden’, ’springa hem’, då finns ett mål för processen, eller ’baka en tårta’, ’regna bort’, då finns någon sorts resultat, och de kan bestämmas av tidsadverbial för tidsåtgång som *på tio minuter* (SAG kap. 20 (Verbfraser: adverbial), §105). En tillståndsovergång beskriver en övergång från ett tillstånd till ett annat, t.ex. ’stänga’, från öppen till stängd; ’dö’, från levande till icke-levande, och vi brukar uppfatta sådana aktioner som momentana. Semelfaktiver beskriver också något som sker väldigt kortvarigt men utan att förändra utgångsläget, t.ex. ’hicka’, ’nysa’ och ’hoppa till’.

Ett och samma verb kan vanligen uttrycka mer än en aktionsart, beroende på konstruktion och kontext. Det är ett mycket rörligt system, och

1 För termen *gränsrelaterad process*, se Ekberg (1989:101, not 2).

att studera aktionsart är i hög grad en fråga om att studera aktionsartsväxlingar och hitta mönster bland dem. Vissa verb kan genomgå vissa växlingar, men inte alla. Ibland gäller växlingarna stora grupper av verb; ibland är de nästintill individuella. Två generella aktionsartsväxlingar illustreras i exempel (1) och (2).

1 Bo dricker kaffe

a) 'sitter och dricker kaffe' process

b) 'är en kaffedrickande person' tillstånd

Så gott som alla verb som inte är tillståndsverb kan tolkas som något som faktiskt äger rum (1a) eller generiskt/habituellt, dvs. som ett tillstånd som innebär att en aktion brukar eller kan inträffa (1b). Detta är den mest generella aktionsartsväxlingen av alla.

2 My hickade

a) 'hickade en enda gång' semelfaktiv

b) 'hickade upprepade gånger' process

Ett svenskt verb som potentiellt kan uttrycka semelfaktiv aktion (2a) kan lika gärna uttrycka en process av upprepningar av samma aktion (2b).

Semelfaktiv tolkning kan göras entydig med *till*: *My hickade till*.

Några aktionsartsväxlingar är specifika för små grupper av verb eller enstaka verb, se exempel (3) och (4):

3 a) Prata i ett par minuter!

'håll på med pratandet'

tidsadverbialet bestämmer en process

b) Öppna fönstret i ett par minuter!

'låt fönstret vara öppet'

tidsadverbialet bestämmer det tillstånd som uppstår efter aktionen 'öppna'

Tidsadverbial som *i ett par minuter* brukar bestämma den aktion som verbet direkt anger (3a) men kan i vissa fall istället bestämma det tillstånd som aktionen leder fram till (3b). Den möjliga växlingen gäller en grupp

entydiga tillståndsövergångsverb, t.ex. *lämna*, *stänga*, *sätta sig*, *tända*, *öppna*.

4	a) Bo smakade på kaffet
[kortvarig] process	Kaffet smakade surt
'är surt', 'har sur smak',
tillstånd
	b) Bo smuttade på kaffet
[kortvarig] process	*Kaffet smuttade surt

Verbet *smaka* i (4a) har en växling från vad någon **gör** till hur något **är**; verbet *smutta* i (4b) har inte motsvarande växling. Även om verben i vissa sammanhang kan beskriva samma verklighet, så har de uppenbarligen inte exakt samma lexikala egenskaper.

De flesta verb kan uttrycka mer än en aktionsart, beroende på konstruktion och kontext, och aktionsarten kan också vara oklar i en given kontext. Men alla verb kan inte uttrycka alla mönster, utan de grupperar sig mer eller mindre tydligt. Det finns också en klar tendens i fråga om vilka verbala betydelsetyper som uttrycker vilka aktionsarter, se figur 4.

Verbala betydelsefält	Typiska aktionsarter
I. Materiella verb II. Sociala verb	process (<i>borra</i> , <i>pladdra</i> , <i>snurra</i>) gränsrelaterad process (<i>fylla tanken</i> , <i>läsa ut boken</i>) semelfaktiv (<i>nysa</i> , <i>rycka till</i>) tillståndsövergång (<i>anställa ngn</i> , <i>få ngt</i> , <i>sluta</i>) [tillstånd: enbart vid generisk/habituell l. metaforisk tolkning]
III. Mentala verb IV. Relationella verb	tillstånd (<i>veta</i> , <i>tro</i> ; <i>förbli</i> , <i>behålla</i>) tillståndsövergång (<i>inse</i> , <i>upptäcka</i> ; <i>bli</i> , <i>få problem</i>)

FIGUR 4. Relationen mellan verbala betydelsefält och aktionsarter.

Tillståndsövergångar finns inom alla fyra makrofält, men annars uttrycker materiella och sociala verb typiskt olika sorters processer, varav semelfaktiv kan ses som ett specialfall, medan de mentala och relationella verben normalt bara uttrycker tillstånd och som sagt tillståndsövergångar. Det är en fråga om tendenser, men i grova drag ser det ut så här. Man kan kon-

statera att både verbala makrofält och aktionsart är infallsvinklar som behövs för att beskriva verbens semantik. Notera att det i Hallidays utförliga verbbeskrivning inte ingår någon aktionsartskomponent, men det är alltså fullt möjligt att kombinera verbens makrodomäner med en sådan.

Om man, med stöd av översikten i figur 4, vill slå fast hur svenska verblexem vanligen bidrar till, men inte avgör, aktionsartsbetydelsen i en verbfras, så går det att urskilja tre lexikala grundtyper: tillståndsverb (som är mentala eller relationella), processverb (som är materiella eller sociala) och tillståndsovergångsverb (som kan vara av vilken makrotyp som helst). En motsvarande tredelning i fråga om grundläggande aktionsarter finner man hos t.ex. Durst-Andersen (1992:54–63), Klein (1994, kap. 5), de Swart (1998:351) och Verkuyl (2011:65–67).

5. Lexikal typ på mikronivå

I det här avsnittet ska vi se närmare på enskilda verbs lexikala bidrag. Vi börjar med några tillståndsovergångsverb.

5.1. Tillståndsovergångsverb (TSÖ-verb)

Ett TSÖ-verb anger, när det konstrueras på sitt prototypiska vis, att ett nytt tillstånd inträder, t.ex. *Anna och Pelle gifte sig; Hon lämnade Alfa Laval*. Eftersom tillståndsovergången är lexikaliserad i verbet blir det nya tillståndet logiskt implicerat i kontexten. Några exempel ges i (5) och (6):

- 5 a) Hon öppnade dörren och gästerna gick in
[*öppna* är ett TSÖ-verb]
b) ??Hon nuddade dörren och gästerna gick in

Om vi tänker på vad verbet anger om referensen, så säger *Hon öppnade dörren* att dörren efter själva öppnandet är öppen, medan *Hon nuddade dörren* inte säger något om vad resultatet blir, och (5b) är därför ett exempel som kräver mycket av sin kontext för att vara ett rimligt uttalande.

- 6 a) Han blev knivhuggen, men överlevde
b) *Han blev mördad, men överlevde
[*mörda* är ett TSÖ-verb]

Samma sak, fast ännu tydligare, gäller för verbet *mörda*. Någon kan bli *illa knivhuggen* och ändå överleva. Ingen kan bli *mördad* och överleva; det nya tillståndet kan inte omedelbart motsägas. Den slutsats vi kan dra är att *öppna* och *nudda* respektive *knivhugga* och *mörda* ger olika semantiska bidrag till sin kontext.

5.2. Domän och profil

Skillnaden mellan TSÖ-verb och andra verb kan beskrivas teoretiskt med Langackers begreppspar *domän* och *profil*, som gäller alla innehållsord, inte bara verb (Langacker 1987:183–189², jfr Ekberg 2004:4–5; Nilsson 2019:52–53). En domän är ett erfarenhetsbaserat område, ett utsnitt ur verkligheten som vi har kännedom om och urskiljer kognitivt. En profil är ett ords semantiska bidrag inom en viss domän. Så har ordet *tumme* handen som domän, *ciabatta* har bröd som domän, och *fred* har socialt tillstånd i omvärlden som domän. En domän kan vara ett snävare eller vidare utsnitt ur verkligheten, domäner finns på olika nivåer, och de kan kombineras på olika sätt. Den kognitiva semantiken menar att det inte finns någon gräns mellan omvärldskunskap och språklig kunskap, och relationen mellan domän och profil kan därför vara av många olika slag. Profilen kan syfta på en del av en helhet (som *tumme* och hand) eller ett underbegrepp som *ciabatta* och bröd. Men domänen måste inte vara något som i sig har ett etablerat lexem, utan ibland man får beskriva den så gott man kan, som för *fred*.

Utan anspråk på uttömmande analys kan man således hävda att de materiella verben *knivhugga*, *mörda* och *förolyckas* alla tillhör samma domän, som vi kan kalla ”uppkomst eller åsamkande av allvarlig kroppsskada på animat referent”. Inom denna domän ger verben olika lexikala bidrag. Verbet *knivhugga* bidrar med profilen ’använda kniv för att skada någon’; *mörda* med ’uppsåttigt döda någon’ (SO) och *förolyckas* med ’dö genom olyckshändelse’ (SO). Som vi redan har sett är *mörda* ett TSÖ-verb, medan *knivhugga* inte är det. Och verbet *förolyckas* står just nu och väger mellan den profil som SO anger och profilen ’vara med om allvarlig

2 Notera att Langacker här talar om *base*, inte *domain*, och *profile*. Men eftersom domäner kan utgöra baser och termen domän kan användas om verbetydelser på många olika nivåer väljer jag att tala direkt om domän och profil. Se Nilsson (2019:52–53) för en termutredning.

olyckshändelse', som är vanlig hos yngre språkbrukare. I det senare fallet har verbet tappat sin lexikala TSÖ-komponent och blivit något annat.

Det finns en likhet mellan den kognitiva semantikens begreppspar domän och profil och klassisk intensionell definition, med vilken man definierar ett ord genom att ange närmaste överbegrepp och därtill lägga minst ett specifikt särdrag, t.ex. när *mala* definieras som 'sönderdela i kvarn' (Svensén 2004:273–276). Det finns också centrala likheter med ramsemantik. Inom ramsemantiken urskiljer man olika typer av ramelement (*frame element*, förkortat FE): "Core FEs are seen to be conceptually necessary for the event depicted by the frame, whereas Non-Core FEs specify more general circumstances such as MANNER, MEANS, PLACE and TIME." (Willich 2022:140.) Core FEs motsvarar valensbundna semantiska roller (jfr nedan) medan non-core FEs snarast motsvarar olika adverbiala betydelser. (Jfr också Fillmore & Baker 2015 och Ruppenhofer et al. 2016:23–25.) Medan ramsemantiken erbjuder en utförlig modell för beskrivning av verbens ramar fokuserar min modell på hur typen av lexikal profil får konsekvenser för verbets samlade semantik.

Langackers uppdelning i domän och profil är också tillämplig på en kontrastiv skillnad som beskrivs av Talmy: Germanska språk har många verb som anger sättet som en rörelse utförs på, men inte rörelsens riktning. Romanska språk har ofta riktningen lexikaliserad i verbet, men inte sättet. (Talmy 2000:60.) Domänen är i samtliga fall "förflyttning", men profilerna är olika. Här några exempel ur den översättningsvetenskapliga litteraturen (Vinay & Darbelnet 1995:51; Lundquist 2007:22):

	<i>Exempel</i>	<i>Verbets bidrag</i>
7	a) en. He <i>swam</i> across the river	sätt (egen kropp)
	b) fr. Il <i>traversa</i> la rivière à la nage	riktning
8	a) sv. Hon <i>red</i> in i stallet	sätt (vehikel)
	b) it. <i>Entrò</i> a cavallo nella stalla	riktning

På svenska kan vi säga både *Han simmade över floden* (jfr 7a) och *Han korsade floden simmande* (jfr 7b), även om det första är mest naturligt. Poängen är att man kan *korsa floden* hur som helst, så länge man kommer över den. Man kan vada, simma, rida eller ta sig över med båt eller flotte. Både *simma* och *korsa* hör till det materiella fältet, men *simma* talar om

vad subjektsreferenten utför med sin egen kropp. Det gör inte *korsa*. Verbens semantiska bidrag är alltså olika i *simma* och *korsa*. När det gäller *rida in i stallet* är det inte exakt hur kroppen är involverad i aktionen som utgör verbets profil utan vilket transportmedel som behövs – vilket i sin tur styr hur människokroppen kan visualiseras.

5.3. Verb som preciserar en aktants kroppsliga involvering (PKI-verb)

Verb som *knivhugga*, *rida* och *simma* och har någon typ av ”preciserad kroppslig involvering” som lexikal profil. De anger att någon utför något med sin kropp, och detta är lätt att visualisera när verbet används. Verb som *inträda*, *korsa* och *mörda* utförs också av mänskliga kroppar, men verben preciserar inte hur utan istället ett resultat. Verben ensamma ger oss ingen ledtråd om hur själva aktionen gestaltas, även om vi kan ha kännedom om hur vissa aktioner brukar utföras. Några fler exempel, där exempelparen inte är synonyma men ligger inom likartade referentiella domäner:

	<i>PKI-verb</i>	<i>TSÖ-verb</i>
9	a) Chefen räckte mig en ros	Jag fick en ros av chefen
	b) Ulla skakade Kalle	Ulla väckte Kalle
	c) Samir bar fram soppan	Samir hämtade soppan
	d) Åke cyklade utom synhåll	Åke försvann bortom kröken
	e) Olle rullade in i rummet	Olle kom in i rummet
	f) Lina skrattade	Lina blev glad

Notera att Ulla kan ’skaka Kalle’ för att väcka honom eller ’väcka honom’ genom att skaka honom, men det ena är inte nödvändigtvis länkat till det andra. Exempelparen illustrerar hur språkbrukaren med sitt val av verb kan konstruera en och samma verklighet på olika sätt, helt enkelt visa sin tolkning av en konkret situation. Vad är då den lexikala skillnaden mellan PKI- och TSÖ-verben i (9)? Alla tillhör makrofältet materiella verb, men relationen mellan subjektsreferenten och själva aktionen är olika. Verben till vänster har lexikala profiler som anger hur subjektsreferentens kropp är involverad i specifika materiella konstellationer. Verben till höger har inte det. Skillnaden kan verka hårfin: Olle är precis lika fysiskt involverad

i aktionen 'kom in i rummet' som i 'rullade in i rummet', ändå visualiserar vi olika saker. För den som känner Olle, och vet att han använder rullstol, är det sak samma, men knappast för den som inte känner Olle. Det handlar om vad verbet uttalar sig om, vad som ligger i den lexikala profilen.

Verb som har den förkroppsligande förmågan kallar jag alltså för PKI-verb, och de finns av olika typer. De allra tydligaste PKI-verbena är sättsverb som *fnysa*, *fräsa*, *jogga*, *sparka*, *spotta*, *tugga*, *vinka*. Ibland är som synes till och med kroppsdelen specificerad; man kan inte *fräsa* med foten eller *sparka* med näsan. Instrumentverb som *dammsuga*, *klippa* och *skeda* eller vehikelverb som *cykla*, *rida* och *skida* är också lätta att visualisera som fysiska konstellationer, även om människokroppen då är "förlängd" med något fordon eller verktyg. PKI-verb är alltså inte en enda verbtyp utan åtminstone tre besläktade undergrupper i det materiella makrofältet. (Jfr TSÖ-verbena som inte är knutna till någon enskild makrodomän.) Det ska också sägas att PKI-faktorn kan vara olika stark. Verbet *flyga* beskriver vad en kropp gör, men inte så precist; verbet *ryttla* är mycket distinktare.

Observera att termerna TSÖ-verb och PKI-verb pekar ut typer av lexikala profiler, medan den exakta profilen antas vara specifik för varje enskilt verb. TSÖ-verb har profiler som inkluderar en tillståndsovergång (*hämta*, *lämna*); PKI-verb har profiler som inkluderar hur en kropp betar sig rent konkret (*rycka*, *snörvla*). I artikeln fokuserar jag främst på typer av profiler, inte detaljerade profilanalyser.

Ett möjligt belägg för att PKI-verb är den mest grundläggande typen av verb kan man få från barnspråksinläringen. Svenska barn kan ibland förväxla verbena *tända* och *släcka* under lång tid. De säger *tända* när de borde säga *släcka* och vice versa. Båda verbena är TSÖ-verb (jfr 10), inte PKI-verb (jfr 11).

- 10 a) Sam släckte lampan och det blev mörkt
 b) ??Sam släckte lampan och det blev ljust
 [*släcka* *ngt* är ett TSÖ-verb]

- 11 a) Sam tryckte på knappen och det blev mörkt
 b) Sam tryckte på knappen och det blev ljust
 [*trycka på* *ngt* är ett PKI-verb]

Exempel (11a) och (11b) är båda logiska, eftersom *trycka på knappen* inte uttalar sig om något resultat, men (10b) är konstig eftersom *släcka* beskriver en övergång till mörker. Min hypotes är att barn utgår ifrån att både *tända* och *släcka* betyder 'trycka på knappen' för att PKI-verb, som har kroppen i centrum, är den första verbtyp de etablerar. För barnet är det tryckandet på knappen som verbet syftar på, det man *gör*, även om det är tillståndsförändringen som är det roliga med leken.

När man väl har urskilt PKI-faktorn, kan man gå till andra delar av verbbeståndet och upptäcka att faktorn har beskrivningspotential på fler ställen, se exempel (12).

<i>PKI-verb</i>	<i>inte PKI-verb, inte TSÖ-verb</i>
12 a) Hunden tuggade på bollen	Hunden lekte med bollen
b) Barnen slogs	Barnen bråkade
c) Åke hamrar på tangenterna	Åke jobbar
d) Åsa dammsuger	Åsa städar
e) Zeyna hackade grönsaker	Zeyna lagade en god soppa
f) Pelle kavlade degen	Pelle bearbetade degen

Bland verben i den vänstra spalten har vi olika PKI-verb. Bland verben i den högra spalten finner vi både aktivitetsverb och produktionsverb. Det finns alltså många mänskliga och materiella verb, för aktioner som människor utför med sina kroppar, som inte är PKI-verb och inte heller TSÖ-verb. Det är en grupp praktiskt halvinzoomade verb. Människor eller djur utför dem fysiskt, men exakt *hur* anges inte av verbet. Ett, av många, sätt att jobba är att hamra på tangenter, ett moment av att laga soppa kan vara att hacka grönsaker, och det kan ingå i hundens lek att tugga på en boll etc. Genom sitt val av verb kan språkbrukaren konstruera en verklig situation i aktioner på mer än ett sätt.

Bland verblexemen, såväl PKI-verb som andra, kan graden av precisering variera, och preciseringen kan vara lexikaliserad i verbet eller tillhandahållas av element i verbfrasen. Några exempel ges i (13) och (14).

*PKI-verb**mindre specifikt**mer specifikt*

13	a) simma	crawla
	b) gå	släntra
	c) åka	cykla
	d) dansa	dansa vals/tango

*aktivitets- och produktionsverb**mindre specifikt**mer specifikt*

14	a) arbeta	extraknäcka
	b) spela	spela fiol/golf
	c) bygga	bygga ett hus/ett sandslott
	d) baka	baka kakor/potatis

Simma är ett PKI-verb men *crawla* är mer specifikt, och det enda verb vi har för ett enskilt simsätt. (Jfr hästverb som *galoppera*, *skritta*, *trava* och *tölta*.) Att *gå ner till stranden* är inte lika gestaltande som att *släntra ner till stranden*. Verb som *åka* och *köra* är halvpreciserade, de kräver ett fordon, men anger inte vilket; verbet *cykla* är helpreciserat. *Dansa* är ett PKI-verb, men vi kan specificera mera exakt vilket dansmönster som följs. Varken *arbeta* eller *extraknäcka* indikerar vilken sorts jobb som utförs, ändå är *extraknäcka* ett snävare verb. Aktivitetsverb som *spela* och *leka* är inte PKI-verb, men de kan ändå göras mer preciserade av andra led i verbfrasen: att 'spela fiol' eller 'spela golf' är två kroppsligt mycket olikartade selsättningar. I ett fall som *laga mat* respektive *laga en cykel* är skillnaden så pass stor att vi nog uppfattar verbet *laga* som polysemt. Men även här gäller att verbets bestämningar preciserar betydelsen utan att förvandla själva verbet till ett PKI-verb.

En viktig del av domän-profil-modellen är att de delar som inte uttrycks av verbets profil är närvarande ändå, för att de ligger i själva domänen. Om ett verb är ett materiellt verb, oavsett vilken profil det har, så är det mycket som följer med på köpet, och det som ligger i domänen kan lyftas fram vid behov genom olika typer av preciseringar i verbfrasen. Alla aktioner som konstrueras som materiella äger rum på en viss plats, vid en viss tid och har en viss tidsutsträckning, även om den är kortvarig. Är rörelse involverad så aktualiseras omedelbart vägschemat med källa och mål. Olika faser av en aktion kan också fokuseras, t.ex. början, pågåen-

det, slutet. Detta gör Langackers begreppspar domän och profil särskilt förklarande i fråga om verbsemantik. Egenskaperna finns där och är möjliga att lyfta fram även om de inte ingår i profilen. Några exempel är:

15	Kalle sprang	i morse	[tid]
		i tio minuter	[durativitet]
		i riktning mot kyrkan	[mål]
		iväg	[källa]
16	Kalle snyftade	i köket	[plats]
		högljutt	[preciserat sätt]
		med vilje	[agentivitet]
		fortfarande	[pågående]

Min uppfattning är att själva materialiteten, den fysiska konstellationen, utgör profil endast hos PKI-verb. Verbets lexikaliserade bidrag är då att ange sätt, instrument eller vehikel, och dessa betydelseelement expliciterar aktionens materiella egenskaper, t.ex. *flaxa*, *pensla* och *segla*. Hos materiella verb som inte är PKI-verb, t.ex. *resa* och *skriva*, ligger materialiteten istället i domänen. På motsvarande sätt är det ytterst få svenska verb som lexikaliserar durativitet (*fortgick*, *höll på*, *varade*), medan någon form av durativitet ligger i domänen för de flesta verb. När det gäller pro-verb som *hända* och *göra*, som kan utpeka ospecificerade händelser eller aktiviteter, är det rimligt att tro att de lexikaliserar drag (t.ex. dynamiskhet eller aktivitet) som hos andra verb inte ingår i profilen utan finns i domänen. Min version av domän-profil-modellen postulerar således att en typ av semantisk komponent som ingår i domänen för vissa verb utgör profil för andra. På så sätt finns det ingen skarp gräns mellan encyklopedisk och språklig kunskap, men enligt min uppfattning är själva förekomsten av lexikala profiler ett lingvistiskt fenomen, inte ett allmänt kognitivt.

Med en verbmodell som denna blir relationen mellan verbets lexikala aktionsartsbidrag (tillstånd, process eller tillståndsovergång) och de fem aktionsartsmönster som brukar urskiljas (jfr figur 3) en fråga om vilken typ av drag i domänen som språkbrukaren faktiskt vill explicitera genom sin konstruktion av verbfrasen: *vackla* är lexikalt ett PKI-verb (och därmed ett processverb); *vackla runt* är aktionsartsmässigt en process, medan

vackla hem är en gränsrelaterad process. Verbets lexikala profil är således mer grundläggande än dess aktionsart.

Det ska också sägas att gränsen mellan domän och profil generellt är variabel. Ett verb har en viss profil, men det finns alltid också en domän som innefattar saker som kan bli mer kommunikativt intressanta, och då kan profilen förskjutas mer eller mindre så att polysemi uppstår (jfr Ekberg 2004).

5.4. Relationella verb

Nu lämnar vi det materiella fältet för en snabb titt på några relationella verb. Relationella verb är entydiga: de anger aldrig preciserad kroppslig involvering.

<i>Relationella verb</i>	<i>Jfr PKI-verb</i>
17 a) Kim är/blev förkyld	Kim snörvlar och hostar
b) Kim har/fick influensa	
c) Pojken heter Kim	Mamma ropar på Kim

Vid relationella verb anger själva verbet ingenting om hur kroppen förhåller sig. Den väsentliga informationen kommer i predikativet eller objektet. Att 'vara förkyld' eller 'ha influensa' kan involvera en mängd fysiskt konkreta obehag, men själva verbet utpekar inte dessa. Med ett verb som *heta* blir det tydligt att aktionen är fullständigt lösriven från vad någon fysiskt ägnar sig åt. Pojken 'heter Kim' oavsett om han sover eller är vaken, är närvarande eller inte. Att 'heta Kim' är bara att förknippas med en etikett, inte att vara kroppsligt involverad i någon aktion.

En tydlig skillnad mellan relationella och materiella verb gäller kombinerbarhet och samtidighet. Vid relationella verb är det logiken som avgör hur många predikat som samtidigt kan kopplas till en aktant. Det är fullt möjligt att samtidigt hävda att *Kajsa var gift / blev glad / hade en bil / ägde en båt / egentligen hette Katarina* etc. I fråga om relationella predikat kan man tillskriva en och samma referent hur många samtidiga attribut som helst, så länge de inte krockar logiskt. Vid PKI-verb är det kroppsliga begränsningar som avgör vad som kan gälla samtidigt, se exempel (18) och (19).

- 18 a) Karin gråter och skrattar samtidigt
 b) Karl cyklar och sjunger samtidigt
 c) Kaj knådar och nyser samtidigt
- 19 a) *Karim applåderar och vinkar samtidigt
 b) *Kalle gäspar och visslar samtidigt
 c) *Katrín sitter och står samtidigt

Med materiella verb kan man inte kombinera aktioner om det är fysiskt orimligt eftersom en viss kroppsdel bara kan ingå i en preciserad aktion i taget. Man kan 'knåda' och 'nysa' samtidigt – även om det är otrevligt. Däremot kan man inte 'sitta' och 'stå' samtidigt, vilket för oss fram till de viktiga svenska verben *ligga*, *sitta* och *stå*.

5.5. Posityrverb

Verben *ligga*, *sitta* och *stå* är speciella i svenskan på flera sätt. Vi använder dem bland annat för att tala om var inanimata referenter befinner sig i mycket högre grad än vad man gör i icke-nordiska språk – ofta i fören-
 ing med semantiskt finlir.

20 a) Boken ligger på hyllan	Boken står i hyllan
b) Lampan står på golvet	Lampan sitter i taket
c) Steken ligger på bordet	Steken står på bordet

Det krävs ganska mycket analys för att förklara varför en lampa 'sitter i taket' och en stek som 'ligger på ett bord' förmodligen är rå, medan ett stek som 'står på ett bord' sannolikt är tillagad.

Vi använder också verben *ligga*, *sitta* och *stå* i pseudosamordning (jfr Blensén 2015: delstudie III) och presenteringskonstruktion (jfr Thyberg 2020, kap. 8):

- 21 a) Hon låg och läste i soffan
 b) Levi satt och spelade DotA halva natten
- 22 a) Det sitter en katt på trappan
 b) Det står en polisbil på gatan

Vill man förstå svenskans verbsystem, bör man försöka förstå dessa verb. För en aktionsartsforskare är *ligga*, *sitta* och *stå* svåranalyserade eftersom de ligger precis på gränsen mellan tillstånd och processer, på det ställe i aktionsartssystemet där en av de viktigaste skiljelinjerna går, den mellan dynamiska och icke-dynamiska aktioner (för en diskussion, se Maienborn 2008). En dynamisk aktion innebär alltid att något händer, sker eller förändras. En icke-dynamisk (eller statisk) aktion innebär ingen förändring, se figur 5.

Aktionsart	Exempel	Dynamiskt eller inte
Tillstånd	<i>vara glad, äga en cykel</i>	Icke-dynamiskt
Process	<i>regna, simma runt</i>	Dynamiskt
Gränsrelaterad process	<i>regna bort, simma till stranden</i>	Dynamiskt
Tillståndsovergång	<i>avgå, dö, upptäcka</i>	Dynamiskt
Semelfaktiv	<i>hicka, hoppa till, hosta</i>	Dynamiskt

FIGUR 5. Dynamiska och icke-dynamiska aktionsarter.

Tillstånd är icke-dynamiska medan alla andra aktionsarter är dynamiska; de inbegriper en förändring – om än aldrig så liten. Att 'flämta till' eller 'bli trött' räcker alltså för att en aktion ska klassas som dynamisk. Verben *ligga*, *sitta* och *stå* reagerar på de flesta aktionsartstest som om de vore tillståndsverb; inget händer, det bara är eller föreligger, icke-dynamiskt (jfr Christensen 1995). Men man kan inte 'sitta' och 'stå' samtidigt, för att det är fysiskt omöjligt, och detta är en renodlad PKI-egenskap. Och det är bara materiella verb som kan ha preciserad kroppslig involvering som lexikal profil. Slutsatsen måste vara att *ligga*, *sitta* och *stå* är statiska och PKI-verb samtidigt.

Verben *ligga*, *sitta* och *stå* kallas ibland för positionsverb eftersom de anger var något finns: *Boken ligger på hyllan*; *Bo sitter i köket*; *Vinet står i kylan*. Men deras positionsbestämmande kraft är sekundär. Materiella aktioner måste alltid utspela sig på en viss plats, det är en egenskap som följer med på köpet, och det gäller 'ströva i skogen' och 'shoppa på stan' i lika hög grad som 'ligga på soffan'. Lokaliserbarhet ingår i alla materiella verbs domäner. Verben *ligga*, *sitta* och *stå* har som lexikal profil att ange kroppsställning, och därför kan de inte beteckna samtidiga aktioner hos konkreta referenter. Jag föreslår att vi, i analogi med engelskans *posture*

verbs (jfr t.ex. Newman 2002), kallar dem positivityrverb på svenska.³ Dessa verb är semantiskt egenartade eftersom de är både statiska och PKI-verb. En sådan semantisk struktur kan inte beskrivas inom de vanliga aktionsartsmodellerna eftersom dessa inte frågar efter verbens lexikala profiler.

6. Semantiska roller

Till sist något om verbens semantiska roller. De led som ingår i verbets syntaktiska valens har semantiska roller i relation till verbet och övriga led som ingår i valensen. Semantiska roller har liksom aktionsarter en oklar ontologisk status, men de flesta forskare är eniga om att vi med rollernas hjälp kan förklara vissa systematiska språkliga mönster. Rollerna är både knutna till vissa syntaktiska typer och gränsöverskridande mellan syntaktiska typer, och det är därför vi behöver dem. I exempel (23) till (26) åsyftar AGENS en referent som avsiktligt och medvetet utför en aktion, MOTTAGARE den som tjänar på en aktion och FÖREMÅL den eller det som blir utsatt för aktionen.

23	<u>Liv</u>	ger	<u>katten</u>	<u>mjölk</u>
	AGENS		MOTTAGARE	FÖREMÅL
24	<u>Liv</u>	ger	<u>mörten</u>	till <u>katten</u>
	AGENS		FÖREMÅL	MOTTAGARE
25	<u>Ulf</u>	läste	<u>boken</u>	
	AGENS		FÖREMÅL	
26	<u>Ulf</u>	läste	i <u>boken</u>	
	AGENS		FÖREMÅL	

Som synes kan rollen MOTTAGARE uttryckas både med ett indirekt objekt (*katten*) och med ett adverbial (*till katten*). Och även om det är en aktionsartsskillnad mellan att *läsa boken* och att *läsa i boken*, så är det ingen skillnad i rollfördelningen. Det är Ulf som läser och boken som blir läst.

³ Jfr SAOB: POSITYR (bet. 1): ”ställning l. attityd som person l. djur intar; (kropp)sställning, hållning”.

Liksom i fråga om aktionsartsmodeller finns det många modeller över semantiska roller. De som har vägts in här är följande: SAG (kap. 7 (Verb), §4–§10); Holmberg & Karlsson (2006, kap. 4); Platzack (2010:71–76); Halliday & Matthiessen (2014, kap. 5); Saeed (2016:150–155). Notera att man inom SFG inte separerar makrofälten och rollerna utan beskriver båda aspekterna samlat inom den så kallade transitivitetsanalysen (för en översikt, se Halliday & Matthiessen 2014:219). Med svenska termer sägs till exempel att ”mentala processer” har deltagarna ”upplevare” och ”fenomen” och att ”verbala processer” har deltagare som ”talare” och ”lyssnare” (Holmberg & Karlsson 2006:102). Trots att de teoretiska infallsvinklarna och de enskilda termerna skiljer sig åt, är det inte så svårt att skissera en modell över semantiska roller som utgör en minsta gemensam nämnare mellan de anförda modellerna och samtidigt synliggör de fyra makrofälten. En sådan modell skulle kunna se ut som i Figur 6:

1. Roller i de materiella och sociala fälten	KROPP, AGENS, ORSAK; FÖREMÅL, MOTTAGARE; TEMA, PATIENT, RESULTAT; PLATS, TID, INSTRUMENT
2. Roller i det mentala fältet	UPPLEVARE, FENOMEN
3. Roller i det relationella fältet	BÄRARE

FIGUR 6. Relationen mellan verbala betydelsefält och semantiska roller.

Flest roller ser vi i det sammanslagna materiella och sociala fältet, vilket indikerar att verbsemantikens kärna befinner sig här. Verbens mest prototypiska uppdrag är att urskilja konstellationer där människan agerar som kropp i den fysiska världen, med eller utan social kontext, och därför har språket många olika roller och rollkonstellationer här. Mentala och relationella verb har ett betydligt smalare uppdrag, och därför behövs färre roller där.

Här är inte platsen att fördjupa rollsemantiken, men ett teoretiskt problem som inte har en given lösning är hur man ska betrakta referenter som gestaltar aktioner oavsiktligt. Med rollen AGENS brukar man, som sagt, åsyfta en referent som avsiktligt och medvetet utför en handling. Men namnet på referenter som gestaltar en aktion oavsiktligt varierar. SAG kallar den rollen för FÖREMÅL (t.ex. *Solen försvann*), vilket också är den

typiska objektsrollen (t.ex. *B slår A*; SAG bd 2:508). Den systemisk-funktionella grammatiken kallar den AKTÖR och MEDIUM (t.ex. *Snön faller*; Holmberg & Karlsson 2006:110). Saeed kallar den THEME (t.ex. *The car rose*; 2016:154), och Platzack försvenskar till TEMA (2010:74). Enligt min mening skjuter dessa termer förbi målet, när det i grunden handlar om vilken fysisk kropp, biologisk eller ej, som gestaltar en aktion. Materiella aktioner utförs alltid av fysiska kroppar – det ligger i själva definitionen av en materiell aktion. Jag föreslår därför att rollen kallas KROPP, eftersom denna etikett har ett större förklaringsvärde.

Om man urskiljer rollen KROPP och håller isär den från AGENS skulle några enkla svenska satser få följande analys, där rollen KROPP kan definieras som ”den eller det som materiellt gestaltar den av verbet beskrivna aktionen”.

27	a) <u>Kaj</u>	gråter
	b) <u>Kaj</u>	sover
	KROPP	
28	a) <u>Kaj</u>	springer
	b) <u>Kaj</u>	gräver en grop
	KROPP + AGENS	

Vanliga mänskliga aktiviteter kräver att man använder sin kropp för att utföra dem samtidigt som många av dem görs avsiktligt och kontrollerat, alltså agentivt. Skillnaden mellan *Kaj gråter* och *Kaj gräver* är alltså en skillnad som har med kontroll att göra, inte kroppslighet. Därför föreslår jag en analys med dubbla roller när en kroppslig aktion är agentiv.⁴ Analysen i (27) fungerar lika bra för inanimata materiella referenter, t.ex. *Bäcken porlar* eller *Båten sjönk*, men då är förstås rollen AGENS inte aktuell.

En fördel med en analys som uttryckligen använder rollen KROPP för den referent som gestaltar verbets aktion materiellt är att man enkelt kan beskriva skillnaden mellan ett vanligt transitivt satsmönster och ett kausativt mönster:

⁴ Jfr SAG (bd 2:506): ”Ett agentivt verb kan ha ett enda aktantled, som ofta samtidigt anger agens och aktionens föremål: *A springer*.” (Originallets kursiv.)

	<i>vanligt transitivt mönster</i>	<i>jfr</i>
29	a) Elsa hämtade smöret	*Smöret hämtade
	b) Elsa pumpade bollen	*Bollen pumpade
	c) Elsa byggde sandslottet	*Sandslottet byggde

	<i>kausativt mönster</i>	<i>jfr</i>
30	a) Elsa smälte smöret	Smöret smälte
	b) Elsa rullade bollen	Bollen rullade
	c) Elsa välte tornet	Tornet välte

I både (29) och (30) är Elsa fysiskt involverad i en materiell aktion, hon **gör** något. I (29) är det Elsas kropp som hämtar, pumpar och bygger, men i (30) är det inte Elsa som smälter, rullar eller välter. Det gör nämligen objektsreferenterna (smöret, bollen eller tornet). Och det är bara hos verben i (30) som vi kan se konstruktionsväxling mellan transitiv och intransitiv sats och bara dessa som kan omskrivas med det kausativa verbet *få*: *Elsa fick smöret att smälta. Elsa fick bollen att rulla*, men inte **Elsa fick smöret att hämta* eller **Elsa fick sandslottet att bygga*. Eftersom det förhåller sig så, föreslår jag följande analys, där KROPP alltså definieras som ”den eller det som materiellt gestaltar den av verbet beskrivna aktionen”, AGENS som ”den som avsiktligt och medvetet utför en aktion” och FÖREMÅL som ”den eller det som utsätts för den av verbet beskrivna aktionen”:

	<i>vanligt transitivt mönster</i>	
31	<u>Elsa</u> pumpade <u>bollen</u>	
	KROPP+AGENS	FÖREMÅL

	<i>kausativt mönster</i>	
32	<u>Elsa</u> rullade <u>bollen</u>	
	AGENS	KROPP+FÖREMÅL

Det är viktigt att inte glömma att KROPP betyder ’förkroppsligare av verb-aktionen’. Elsa har fortsatt en kropp när hon rullar bollen, men det är inte hennes kropp som rullar. En intressant detalj är att den aktant som aktualiseras av verb som *jäsa*, *krympa*, *koka*, *landa*, *rulla*, *smälta*, *snurra*, *tina* och *välta* (uttryckt som objekt eller subjekt) troligen måste gestalta aktionen med preciserad kroppslig involvering. Vid konstruktionsväx-

lande verb som dessa krävs det alltså att verbet beskriver vad en KROPP gestaltar materiellt.

Liksom ifråga om aktionsartsväxling varierar möjligheterna till konstruktionsväxling. *Han skruvade bollen i mål* kan till exempel inte skrivas om till **Bollen skruvade i mål*. Och även om *Potatisen kokar* har motsvarigheten *Eva kokar potatis*, så saknar *Potatisen svalnar* motsvarigheten **Eva svalnar potatisen*. Och ett fall som *Bo vände båten* och *Båten vände* tolkar vi kanske snarare som en metonymi (BÅTEN FÖR DEN SOM STYR BÅTEN). Även om en grupp av verb uppvisar ett specifikt syntaktiskt mönster, måste inte semantiskt likartade verb ansluta till det. Varje utförlig beskrivning av verb måste ta hänsyn till deras individuella egenskaper.

Om vi nu zoomar ut från detaljerna och tänker bredare, så kan man konstatera att svenska ordböcker inte använder rolletiketter i sina konstruktionsbeskrivningar. Man klarar sig med *ngn* för animata aktanter, *ngt* för inanimata och *ngn/ngt* när distinktionen inte behövs. Hur kan det komma sig? Min tanke är att det beror på att det mesta av rollsemantiken ligger i domänerna, inte i profilerna. Om ett verb är ordentligt beskrivet, så att ordboksbrukaren förstår både vilka vidare och snävare domäner det tillhör, vilken lexikal profil det har och vilka konstruktioner det kan ingå i, då kan man förmoda att de mer specifika rollerna faller ut av sig själv, för att de tillhör domäner som vi redan har förståelse för. Vid ett mentalt verb blir den animata aktanten UPPLEVARE och det som upplevs blir ett FENOMEN, vid ett sägeverb blir den som säger något TALARE och en annan person kan bli LYSSNARE och det sagda blir UTSAGA (jfr Holmberg & Karlsson 2006:102), och vid ett typiskt mänskligt handlingsverb står *ngn* för KROPP/AGENT och *ngn/ngt* för FÖREMÅL etc. Även om vi behöver mer exakta rolletiketter för att förklara syntaktiska mönster så verkar vi inte behöva dem för att beskriva verblexem.

7. Avslutning

I denna artikel har jag försökt tänka ihop verbala makrofält med aktionsart och semantiska roller. Och vägen fram har varit att för enskilda verb urskilja domän och profil i den kognitiva semantikens bemärkelse. Med detta synsätt hamnar stora delar av aktionsarts- och rollsemantiken i domänerna, som potentiella betydelseelement som språkbrukarna genom sin omvärldskunskap har kännedom om. Och när verben används i satser och meningar

kan språkbrukaren välja att lyfta upp och explicitera inslag i domänen och uttrycka dem som led i verbfrasen eller låta bli. Det utmärkande för min modell är att jag konsekvent försöker avgöra de enskilda verbens typ av lexikal profil (TSÖ-verb, PKI-verb eller något annat), eftersom det i hög grad är denna som förklarar verbets övriga semantiska egenskaper.

Som sagt i inledningen är denna modell över svenska verbs lexikala semantik inte avsedd att fungera som manual vid lexikografiskt arbete. Min förhoppning är ändå att universitetssemantiken har något att erbjuda ordbokssemantiken i fråga om hur man överordnat kan tänka kring verb. En sak är i alla fall säker. Jag har haft stor nytta av ordböckernas beskrivningar av verb under alla de år som jag arbetat teoretiskt med verbsemantik (jfr Christensen 2002).

Litteraturförteckning

- Blensenius, Kristian 2015. *Progressive constructions in Swedish*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 25.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Christensen, Lisa 1995. *Svenskans aktionsarter*. (Nordlund 20.) Lund: Lunds universitet.
- Christensen, Lisa 2002. Universitetssemantik och ordbokssemantik. I: Mattisson, Anki, Per Stille, Gunilla Swietlicki & Bo-A. Wendt (red.), *Alla ord är lika roliga. Festskrift till Lars Svensson 28 februari 2002*. Stockholm: Svenska Akademien, 24–39.
- Christensen, Lisa 2010. *Early Verbs in Child Swedish – a Diary Study on two boys*. (Nordlund 30.) Lund: Lunds universitet.
- Croft, William 2012. *Verbs: Aspect and Clausal Structure*. Oxford Scholarship Online.
- Durst-Andersen, Per 1992. *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Ekberg, Lena 1989. Gå till anfall och falla i sömn. *En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 43.) Lund: Lund University Press.
- Ekberg, Lena 2004. Grundbetydelse och förändringsprinciper hos relationella lexem. Exemplet *följa*. I: *Tre uppsatser om semantisk förändring hos relationella lexem*. (Nordlund 24.) Lund: Lunds universitet, 1–24.

- Fillmore, Charles J. & Collin Baker 2015 [2010]. A Frames Approach to Semantic Analysis. I: Heine, Bernd & Heiko Narrog (red.), *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*. 2 uppl. Oxford: Oxford University Press, 791–816.
- Halliday, M.A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen 2014. *Halliday's Introduction to Functional grammar*. 4 uppl. London & New York: Routledge.
- Holm, Lisa (u.å.). *Vendler revisited – from a Swedish point of departure*.
- Holmberg, Per & Anna-Malin Karlsson 2006. *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. (Ord och stil 37.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Jakobsson, Ulrika 1996. *Familjelika betydelser hos stå, sitta och ligga. En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv*. (Nordlund 21.) Lund: Lunds universitet.
- Kinn, Torodd, Kristian Blenselius & Peter Andersson 2018. Posture, location, and activity in Mainland Scandinavian pseudocoordinations. *CogniTextes* 18. <<https://journals.openedition.org/cognitextes/1158>>. Hämtat mars 2023.
- Klein, Wolfgang 1994. *Time in Language*. London & New York: Routledge.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. I. Stanford, California: Stanford University Press.
- Lundquist, Lita 2007. *Oversættelse*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Maienborn, Claudia 2008. On Davidsonian and Kimian States, I: Comorovski, Ileana & Klaus von Heusinger (red.), *Existence: Semantics and Syntax*. (Studies in Linguistics and Philosophy 84.) Dordrecht: Springer, 107–130.
- Newman, John 2002. A cross-linguistic overview of the posture verbs ‘sit’, ‘stand’, and ‘lie’. I: Newman, John (red.), *The Linguistics of Sitting, Standing and Lying*. (Typological studies in language 51.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–24.
- Nilsson, Pär 2019. *Bildliga betydelser i SAOB. Om beskrivningen av betydelseutvecklingsmekanismer analyserad ur ett kognitivt semantiskt perspektiv*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 79.) Lund: Lunds universitet.

- Platzack, Christer 2010. *Den fantastiska grammatiken. En minimalistisk beskrivning av svenskan*. Stockholm: Norstedts.
- Ruppenhofer, Josef, Michael Ellsworth, Miriam R. L. Petruck, Christopher R. Johnson, Collin F. Baker & Jan Scheffczyk 2016. *FrameNet II: Extended Theory and Practice*. <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/index.php?q=the_book>. Hämtat mars 2023.
- Saeed, John I. 2016 [1997]. *Semantics*. 4 uppl. Chichester: Wiley Blackwell.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts Ordbok.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1898–. Lund: Gleerups.
- Sasse, Hans-Jürgen 2002. Recent activity in the theory of aspect: Accomplishments, achievements, or just non-progressive state? *Linguistic Typology* 6:2, 199–271.
- Smith, Carlota S. 1997 [1991]. *The Parameter of Aspect*. 2 uppl. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2021 [2009]. 2 uppl. Stockholm: Svenska Akademien. <svenska.se>. Hämtat mars 2023.
- de Swart Henriëtte 1998. Aspect Shift and Coercion. *Natural Language and Linguistic Theory* 16:2, 347–385.
- Svensén, Bo 2004 [1987]. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2 uppl. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Talmy, Leonard 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. II. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.
- Thyberg, Kajsa 2020. *Det-konstruktioner i bruk. En systemisk-funktionell analys av satser med icke-referentiellt det i modern svenska*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 41.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Vendler, Zeno 1957. Verbs and times. *The Philosophical Review* 66:2, 143–160.
- Verkuyl, Henk J. 2011 [1993]. *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure*. Online publ. Cambridge University Press.

- Viberg, Åke 2008. Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective. I: de los Ángeles Gómez Gonzáles, Maria, J. Lachlan Mackenzie & Elsa M. González Álvarez (red.), *Languages and Cultures in Contrast and Comparison*. (Pragmatics & Beyond New Series 175.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 123–172.
- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet 1995 [1958]. *Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation*. (Translated and edited by Juan C. Sager & M.-J. Hamel.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Willich, Alexander 2022. Introducing Construction Semantics (CxS): a frame-semantic extension of Construction Grammar and constructicography. *Linguistics Vanguard* 8:1, 139–149.